

A jog kultúra is

Iustitia modellt áll

tanulmánykötet az irodalom és a jog összefüggéseiről, egymásra hatásáról szóló tanulmányok gyűjteménye. A Fekete Balázs (a PPKE JÁK Jogbölcseleti Tanszékének adjunktusa) és H. Szilágyi István (ugyanannak a tanszéknek a docense) által szerkesztett könyv a 2010. április 8–9-én Piliscsabán megrendezett III. Jog és irodalom szimpóziumon elhangzott előadások szerkesztett változata. Bár a jog és az irodalom az elsődleges téma, az utolsó fejezetben a képzőművészet is szerepet kap: olvashatunk egy tanulmányt a festményhamisításról és a hazai Iustitia-ábrázolásokról is.

Ahogy az utolsó tanulmány szerzője, Takács Péter fogalmaz: „[...] a jog nem csupán normákból áll, s nemcsak társadalmi gyakorlat vagy eszmék világa, hanem *kultúra* is.” Ennek az igazságnak a felismerése, még inkább megőrzésének a szándéka vezette a *Iustitia modellt áll* szerzőit. És ha az interdiszciplináris kutatások tárgyává ezúttal nem más tudományágakat, hanem történetesen a művészetet tesszük, mely művészeti ág lenne

SZT. ISTVÁN TÁRSULAT,
2011

kézenfekvőbb választás erre, mint az irodalom?

Hiszen, ahogy a szövegekben később tapasztaljuk, e kettő sok tekintetben összefonódva, egymásból következő, folyamatos kölcsönhatásban létezik és létezett mindig is. Elég csak arra gondolnunk, hogy Magyarországon az irodalom fejlődésének egészen korai szakaszától (jellemzően azonban a XIX. századtól) az írók, költők hagyományos kényszerpályája, kenyérkereső foglalkozása volt a jogász hivatás. A humán ismeretek elsajátításának egyik legadekvátabb fóruma a jogi oktatás volt, különösen, ha az egyetemet végző diák később társadalmilag és anyagilag megbecsült állásra is szert kívánt tenni. Ez sok tekintetben érezteti hatásait tartalmi – és bizonyos esetekben nyelvi, stíláriis szempontból is – az irodalmi műveken.

Az első fejezet a jog és a magyar irodalom kapcsolatát vizsgáló írásokból áll. Horváth Hörcher Ferenc a hazai irodalom politikai jellegét világítja meg Berzsenyi és Kölcsey példáján keresztül. Megállapítása

szerint a magyar irodalmat mindig is erős átpolitizáltság jellemezte, amelynek okát többek között a kései politikai fejlődésben látja. Másik indokként a latinos műveltséget jelöli meg: „[...] a XIX. század első felében az irodalom politikai ügy, s másfelől [...] a politikusok »irodalmi eredményeket csillogtatnak«, [és ebben] döntő szerepe van a latinos műveltségnek, amely a honi nemesség közéleti szerepvállalásának természetes közege, s egyben a honi politikai kultúra meghatározó öröksége volt. Berzsenyi a költészetet, az „esztétikust [...] minden tekintetben a kultúra legfőbb intézőjének tekinti”, és mindig annak a tesztnek veti alá, hogy „mint illik össze az egész mű a nemzetnek és az emberiségnek céljaival és az egész kultúra filozófiájával”, vagyis az irodalmi művet a nemzeti célok szolgálatába állítja. Az antik eredetű gondolatot Horvay úgy összegzi, hogy a költészet ebben a felfogásban „közösségért végzett szolgálat, egyfajta kulturális relígió”.

Horváth Attila tanulmánya alapos gyűjtését és magyarázatát adja az Arany János munkásságában megjelenő jogi vonatkozású elemeknek, a művekben előforduló jogintézményeknek, jogeseteknek és egyes jogtörténeti kérdéseknek. Bár maga Arany nem volt képzett jogász – amint Horváth ide vágó életrajzi áttekintéséből kiviláglik –, széles körű és alapos jogi műveltségre tett szert munkája révén. A szerző egyenként megy végig ismertebb és kevésbé ismert művein. *A fülemile*, az *Árkádia-féle* és *Az első lopás* című versek a felesleges perlekedés hiábavalóságára figyelmeztetnek. A *Toldi-trilógiában* számos – részben ma is létező, részben már csak jogtörténeti vonatkozású – jogintézményt mutat ki, úgymint a jogos védelem vagy a fiúsítás (praefectio). A *Tetemrehívás* című költemény az istenítéletek egyik válfaját mutatja be, *A hamis tanú* az eskübizonyítást mint kivételes bizonyítási eszközt, a *Vörös Rébék* pedig a boszorkányság kategóriáját járja körül.

Zombor Ferenc (*Madách Imre az Ember tragédiája és a Civilizátor című műveinek összevetése jogbölcseleti megvilágításban*) Moór Gyula, a két világháború közötti jogfilozófia

kiemelkedő alakjának egy a témában írott tanulmányából kiindulva mutat ki a címben jelzett művekben kézzelfoghatóan jogbölcseleti jellegű kérdéseket. Moórtól vett idézetet alapul véve összefoglalhatjuk a tanulmány témáját: „a történelmi jelmez csak csupán álarcok gyanánt szolgál, amelyekben jog- és társadalombölcseleti igazságok jelennek meg szemléltető elevevességgel”. Ekképpen olvasható ki a *Tragédiából* az autokrácia és a demokrácia problematikája, a liberalizmus és a szocializmus küzdelme, a forradalmi diktatúra modellálása vagy éppen a középkori hűbéri berendezkedés keretei. Végző soron Madách a jogfilozófia alapkérdéseire kérdez rá: melyik a helyes jog, melyik a helyes társadalmi berendezkedés, hogyan, milyen törvényszerűségek szerint fejlődik, változik a jog? Kimondottan olvasmányos és érdeklésztítő a *Civilizátor* – a hagyományos magyar szokásjogot az észjogi természetű osztrák joggal szembeállító – értelmezése is.

A jó kormányzásról írott esszéjében Falusi Márton úgy vélekedik, hogy a jó kormányzás európai eszméje rendkívül ingatag lábakon áll. Ezzel összefüggésben rámutat, hogy a demokrácia és a jó kormányzás nem feltétlenül szinonim fogalmak. Lehetséges, hogy a demokrácia önmagában nem egyenlő a jó kormányzással, hanem csak „az értékek konfliktusát »békévé oldó«, szabályozott társadalmi gyakorlat”. Ezen a vonalon tovább haladva fontos kérdéseket vet fel: „Lehet-e tetszőlegesen esetleges és változó a demokratikus döntések mögötti értéktartalom? Ha igen, vajon az afféle demokráciában jelen lennének-e azok a normák, melyek miatt demokráciának nevezzük? Ha nem, meghatározhatók-e kimerítően a demokratikus értékek?” Falusi szerint ezek a „mögöttes értékek” nem állnak szükségszerű összefüggésben a demokráciával. A legtöbb, amit elmondhatunk, hogy a demokráciának van olyan formája, amely ezeket az értékeket optimálisan érvényre juttatja. A jó kormányzás definiálásához vezető út tehát, hogy meghatározzuk: melyek ezek a demokratikus értékek, és melyek a kritériumai a jó demokráciának. Eötvös József két művét,

[Szemle]

A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra című munkát és *A falu jegyzője* című regényt is ezen kérdések alapján dolgozza fel, amelynek során Eötvös személynében egy realista, az ideáktól nem megrészesgülő, a differenciált megközelítéseket kedvelő, a világ jobbá tételében mégis rendíthetetlenül érdekelt, modern politikai gondolkodó portréját festi meg. A két mű viszonyát tekintve szellemesen jegyzi meg: „Eötvös József állambölcseletet csinált az irodalomból, aztán pedig az állambölcseletből irodalmat.”

Fekete Bálint (*A modern jog határain túl. A népi szociográfiák jogképéről*) a sokszor alulértékelt műfajt, a – főként a két világháború közötti időszakban divatos – szociografikus regényt tette meg vizsgálata tárgyául, azok egyik legmarkánsabb közös jellemzőjéül emelve ki, hogy erősen politikus szövegekről van szó. Az ún. népi írók nem voltak akár ideológiailag, akár irodalmilag vagy éppen műfaji tekintetben egységesnek tekinthetők, viszont volt valami közös bennük, amelynek megragadására Fekete Bálint Lukács Györgyöt idézi: „az igazság kíméletlen feltárásának ellenállhatatlan, átütő ereje”. Fekete többek között jogszociológiai és jogi antropológiai eszközökkel tárja fel a parasztság jogfelfogását meghatározó „ősi pusztai alkotmány” (Illyés Gyulától kölcsönzött kifejezés) és a modern jog közötti ellentétet érzékletes, elmélyült tanulmányában.

Nagy Tamás Hajnóczy Péter *A fűtő* című elbeszélését helyezi dolgozata középpontjába. A tanulmány alapgondolata az a sejtés, hogy Hajnóczy szövegeire lényegesen nagyobb hatással volt a szocialista jog és igazságszolgáltatás nyelve, stílusa, fordulatai, mint ahogy azt eddig a szekunder irodalom felismerte. Ennek okai között önéletrajzi vonatkozásokat is lát, s alátámasztva feltevését annak az eljárásnak a jegyzőkönyvét idézi kimerítően, amelyet azért indítottak Hajnóczy és társa ellen, mert egy vörös zászlót megrongáltak. A jegyzőkönyvet Nagy úgy olvassa – és ezzel bizonyítja ekcentriktól olvashatóságát –, mintha irodalmi mű volna. Umberto Ecót citálja ezt megerősít-

tendő, elvégre a Hajnóczy-jegyzőkönyv is olyan eset, „amikor kénytelenek vagyunk a fikciót és az életet transzponálni – vagyis az életet úgy olvasni, mintha fikció volna, s a fikciót, mintha élet volna”. Ahogy Nagy Tamás fogalmaz: „a részleteiben idézett jegyzőkönyv és a *szigorúan vett* büntetőjogi fejtegetésektől »megszabadított« ítélet szövegében lehetetlen nem meghallani a kész elbeszélést”.

Nótári Tamás írása (*Tényállás és szóbeli narratíva Cicero Pro Cluentiójában*) a nagy rétor egyik legkiválóbb beszédét elemzi azal a szándékkal, hogy megmutassa: a jog tudománya és a retorika művészete közti lehetséges kapcsolódási pontok számosak. Érdekes, hogy míg Nagy Tamás a lábjegyzetekben mértéketlenül – és az olvasást zavaró módon – túlmagyarázta a szöveget (a lábjegyzetek terjedelme közel azonos a főszöveggel; érthetetlen hát, miért nem építette be azok információit a szövegbe, vagy miért nem mondott le róluk), addig Nótári Tamás nem olvasóbarát módon lábjegyzetel, szinte alig találunk a főszöveget megmagyarázó, az értést könnyítő információkat, pedig ennek a tanulmánynak az esetében inkább éreznénk szükségét: nem triviális ismereteket követel meg olvasójától.

A populáris kultúra felé is nyitottak a szerkesztők. H. Szilágyi István és Szilágyi Gusztáv az Agatha Christie-regények társadalomképét vizsgálja feminista nézőpontból (illetve a feminista olvasat hiányát felrovo szemszögből, ld. a címet: *Miért nem olvassák a feministák Agatha Christie-t?*). A címben feltett kérdésre meg is adják a választ: valószínűleg azért, mert Christie mérsékelt, kiegyensúlyozott társadalomkritikája nem volt összeegyeztethető a korabeli feministák keserű, harcos attitűdjével. Jóllehet számos nő-típusában és a férfiak ábrázolásában alkalmazott gyakori iróniában a nők elnyomása ellen lép fel, de nem fantaszta módon, militáns progresszióval, hanem az akkoriban már valósnak tekinthető társadalmi helyzet hű leírásával. Vagyis Christie nem forradalmár volt, csak őszinte. Ahogy a szerzők megfogalmazzák: „Agatha Christie írásai

nem annyira a nők egyenjogúsítása iránti igényt közvetítik, mint inkább a megélt egyenjogúság tapasztalatát.” A joghoz való viszonyából is ez a mérsékelt kritika olvasható ki: ahogy a szerzők rámutatnak, a középosztály értékrendjét magáévá tevő, engedékeny, megbocsátó szemléletet képvisel, amelyben kizárólag a gyilkos nem érdemel kegyelmet, de a tolvajt például gyakran hagyja futni. Kritikája azonban kiterjed az igazságszolgáltatásra is. A nyomozó hatóságok mindig segítségre szorulnak, gondoljunk csak Miss Marple-re vagy Poirot-ra, vagy arra a körülményre, hogy nem egyszer ártatlan embert ítélnek el, és sok esetben mászkál a bűnös szabadon mindaddig, amíg a nem hivatásos közreműködők helyre nem billentik a világ rendjét.

Paksy Máté különös formát választott tanulmányához (*Artúr; Yossarian, Keny – avagy a jog paradoxonai*). A műalkotásokban fellelhető jogi-jogbölcséleti kérdéseket (nevezetesen klasszikus jogi paradoxonokat) már eleve irodalmi, méghozzá kétségkívül posztmodern gesztussal találja. Mrožek *Tangó*járól egy BM-jelentés stílusában és formai követelményeit imitálva értekezik, Heller regényének főalakját, a *22-es csapdájából* ismert Yossariant egy amerikai típusú, legfelsőbb bírósági jegyzőkönyvben dolgozza fel, a *South Park* című animációs szatírasorozat egyik mellékszereplőjét, Kennyt pedig egy Wikileaks-en kiszivárogtatott dokumentumon keresztül mutatja be. Paksy formabontó módszere üdítően hat a kötetben, az pedig egyéni ízlés kérdése, hogy kimondottan szellemesnek vagy némileg kínosnak érezzük-e a kísérletet.

Ha már szó esett a populáris kultúráról: érdekes, hogy a kötet szerkesztői mellőzték az olyan zsánerekről való beszédet, amelyek tipikusan alkalmasak jogi, jogfilozófiai, állambölcséleti kérdések irodalmi szövegekben történő feldolgozására. Ilyen hagyományosan a sci-fi, a hard-boiled krimi, a történelmi regény vagy éppen a tárgyalótermi thriller.

Kiss Anna *Bűnbe esett festmények* című szövegével esik legmesszebb a kötet alcímé-

ben meghirdetett „jog és irodalom” témájától, ennek ellenére az egyik legolvasmányosabb tanulmánnyal gazdagította a válogatást. Az OKRI (Országos Kriminológiai Intézet) munkatársa megpendít esztétikai húrokat is az eredeti/hamisítvány témakörében, ám leginkább a hamisítás és az ellene való küzdelem köréből felhozott technikai jellegű műhelytitkok teszik érdekesség szövegét. A kötet másik képzőművészeti vonatkozású írása Takács Péter hazai Iustitia-ábrázolásokról írott tanulmánya, amelyben amellett, hogy lelkiismeretes alaposággal veszi számba a jelentősebb hazai műveket (függelékben listájukat és fellelhetőségüket is közli), nagy odafigyeléssel fejt fel a képek és szobrok mögött meghúzódó narratívákat, adott esetben jogfilozófiai és jogtörténeti kérdéseket is.

Bár mit sem von le a kötet értékeiből, kénytelenek vagyunk felhívni a figyelmet a könyvtárgy egyik szembeötlő és felettébb bosszantó hiányosságára, a kivetelezésre. A borító és az illusztrációk olyan elfogadhatatlanul alacsony vizuális színvonalat képviselnek, ami párját ritkítja még a hazai tudományos könyvkiadás nem túlzottan szofisztikált borító kultúráját tekintve is. A pixelekre széteső kép illusztrációk és a döbbenetesen taszító borító gyakorlatilag gyilkolja a könyvet, már kézbe venni sem esik jól. Marginális kérdés a tartalomhoz képest, mégis súlyos hiba ez.

Maradhat némi hiányérzetünk a kötetet letéve. A jog és az irodalom kapcsolata olyan sokoldalú megközelítéseket tesz lehetővé, amelyek közül csupán néhányat aknázott ki ez a válogatás, sőt több írás teljesen eltávolodott a kiindulóponttól. A kihagyott ziccerek fölötti sajnálkozást azzal tudjuk csak csillapítani, hogy reméljük, ez nem az utolsó kötet/konferencia volt e tárgykörben, hanem egy időről időre jelentkező sorozat része lesz. Ebben bizakodni egyelőre persze semmi okunk, legfeljebb kívánatosnak tarthatjuk, mert a könyv ebben a formában végső soron nem teljesíti kimerítően a meghirdetett koncepcióban foglalt ígéretet. Persze nem muszáj ezt firtatnunk, lehet, hogy a címadás volt szerencsétlen, ez még nem

[Szemle]

érinti azt a tényt, hogy egytől egyig komoly tudományos teljesítményekkel találkozhatunk a *Iustitia modellt áll* lapjain.

A tanulmánykötet egyik legörvendetesebb tapasztalata, hogy szerzői mind a klaszszikus értelemben vett humán entellektüelek. A jog határterületei és a művészetek

felé is kiszélesedő érdeklődésük azt a jogász-eszményt testesíti meg, amely sajnós kivészóban van a mai jogi szakmából: nem csupán szakemberek ők, hanem ízig-vérig értelmiségiek, a legjobb értelemben vett kultúremberek.

FALVAI MÁTYÁS

FALVAI MÁTYÁS (1984) író, kritikus.

